

Kis-Benedek József

A konfliktusok vallási gyökerei a Közel-Keleten¹

A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban

DOI 10.17047/HADTUD.2018.28.2.79

A Közel-Keleten lévő konfliktusoknak számos oka van, ezek között kiemelt szerepet töltenek be a vallási motívumok. Jelen tanulmányban a szerző a keresztények helyzetének változásait vizsgálja történeti összefüggésben a Közel-Keleten. A hidegháború előtti időszakot összehasonlítja a hidegháború utáni helyzettel, megállapítva, hogy a nyugati hatalmak érdeklődése a keresztények helyzetével és szerepével kapcsolatban napjainkban jelentős mértékben csökkent. A cikk foglalkozik az iszlám vallás különböző megjelenési formáival, azok sajátosságaival, különös tekintettel a radikalizmusra.

A stratégiai környezet

A Közel-Kelet Európa, Ázsia és Afrika találkozásánál fekszik, következésképpen a nyugati világ számára rendkívül fontos. A gazdasági, biztonsági érdekeken túl kultúrák, vallások, etnikai csoportok találkozóhelye, beleértve a három „ábrahámí” vallást, a kereszténységet, a judaizmust és az iszlámot. A régió magában foglalja a legfontosabb muzulmán országokat és a világ egyetlen zsidó államát, Izraelt. A térség mélyen megosztott szektáriánus szempontból, súlyosbítja ezt a hatalomért küzdő vallási szélsőségek megjelenése, ami korunk egyik legnagyobb fenyegetése.

A vallási megosztottság gyakran évszázadokra nyúlik vissza. A mai konfliktusoknak ugyan ehhez nem sok közük van, mint ahogy ezt a szélsőséges ideológiák magyarázzák, a mai határok nem tükrözik a vallási, kulturális és etnikai megosztottságot sem. Ezek a határok brit és francia döntések alapján születtek meg az első világháború után, az oszmán birodalom felosztását követően.

1 A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

Sokan nem értik meg Nyugaton, hogy a napi élet meghatározója a térségben a vallás. A vallási ellentétek között meghatározó a szunnita és síita iszlám közötti eltérés. A szunnita muzulmánok gyakorolják a hatalmat a legtöbb arab országban. Ha viszont a jelenlegi instabilitást vizsgáljuk a Közel-Keleten, nem a síita–szunnita ellentétek határozzák meg a konfliktusokat.

A perzsák és arabok közötti kulturális és történelmi megosztottság is hozzájárult a síita–szunnita szakadáshoz. Számos állam közötti kölcsönös bizalmatlanság – nemzeti és ideológiai érdekekkel fűszerezve – növelte a feszültséget Bahreinben, Irakban, Szíriában, Libanonban és Jemenben. A szunnita szélsőséges szervezetek, mint az al-Kaida és az Iszlám Állam (IS) kihasználják a szektáriánus és etnikai feszültségeket, hogy a szunnita arabok bajnokaként támogatást szerezzenek Irán, Szíria alavita rendszere és más nem szunnita kormányok ellen. Egyetértek Rostoványi Zsolt számos könyvében és tanulmányában megjelent értékeléssel, amely szerint *„... a fő törésvonal nem az iszlám és a Nyugat, hanem a terrort eszközként alkalmazó radikális dzsihádisták és a mérsékeltek (többiek) között húzódik”*.²

Destabilizáló tényezőként kell figyelembe venni a mai demográfiai trendeket. A Közel-Kelet a világ legfiatalabb lakosságú, és lélekszámában legjobban növekvő térsége. A politikai, gazdasági és oktatási infrastruktúra a legtöbb országban nem követi a létszámnövekedést. Mivel a térség lakosságának többsége 30 év alatti, ennek komoly hatása van a politikai stabilitásra.

Az Oszmán Birodalom bukása után a Közel-Keletre is eljutottak az európai nacionalista eszmék, amelyek a nemzetállamokat tekintették alapvető államformának. Az arabok célként a pánarab világ létrehozását jelölték meg. Ennek oka a vallásban és a faji sovinizmusban kereshető. Különbséget kell azonban tenni a pániszlamizmus és a pánarabizmus között. Az iszlám ázsiai és afrikai előretörésével az arabok kisebbségbe kerültek az iszlám többi, nem arab hívével szemben. Ez ideológiai válsághoz vezetett, amit az arab jelleg és szellemi dominancia hangsúlyozásával próbáltak feloldani. Az arab nacionalizmus abban különbözik a pánarabizmus eszméjétől, hogy feljogosítja a népeket saját államuk megszervezésére.

Az 1979-es iráni forradalom után az arab erőközpontokban megjelentek az iszlám fundamentalista csoportok. A konzervatív arab fundamentalizmus már korábban is jelen volt, jól érzékelhetően a nasserista Egyiptomban valamint a baathista Szíriában és Irakban, de a radikális fundamentalizmus fenyegette a konzervatív rendszereket is.

A 80-as években arab nacionalisták, szekularisták, iszlámisták, konzervatív rendszerek, radikálisok küzdöttek egymással. A pánarab és a pániszlám retorika ellenére az Arab Liga gyengének bizonyult, részekre szakadt és marginalizálódott. A pánarabizmuson a legnagyobb sebet nem külső hatalmak ejtették, nem is az iszlám fundamentalizmus, hanem a térség legnacionalistább országa: Irak, amely Szaddám Huszein vezetése alatt 1990-ben megtámadta Kuvaitot. Az eredeti helyzetet az Egyesült Államok által vezetett, arab államokat is magába foglaló koalíció állította vissza azzal, hogy katonai erővel kiűzte Szaddám csapatait Kuvaitból.

2 Rostoványi Zsolt: Iszlám és iszlamizmus mint biztonsági kihívás. In: Biztonsági kihívások a 21. században Dialóg Campus Kiadó Budapest, 2017. A Belügyi Tudományos Tanács kiadványa ISBN 978-515-5680-50-2 p. 105.

A pánarabizmus koporsójába a szöveget az Öböl-háborúban sikerült beverni, amikor egy arab ország a pánarabizmus jelszavával megtámadott egy másik arab országot. A legtöbb arab ország csatlakozott a Nyugat által vezetett Irak-ellenes koalícióhoz, illetve nyugati csapatok állomásoztak Szaúd-Arábiában, a legszentebb iszlám helyek közelében.

A hidegháborút követően a szuperhatalmak stratégiai versenye véget ért, de az arab államok nem használták ki a globalizáció lehetőségeit. A globális trendek nem érintették a Közel-Keletet. Az államok ellenőrzés alatt tartották a politikát, a társadalmat és a gazdaságot. A Szovjetunió felbomlása után az Egyesült Államok a térségben csak saját érdekeinek érvényesítésére tudott koncentrálni: az olajhoz való hozzájutásra megfelelő áron, Izrael védelmére és a tömegpusztító eszközök elterjedésének ellenőrzés alatt tartására. Elindult egy fegyverkezési verseny, amelyben az Öböl-államok szembe kerültek egy atomfegyverrel rendelkező Izraellel, Pakisztánnal és Indiával, egy nukleáris fegyver birtoklására törekvő Irakkal és Iránnal. A kétségek valószínűleg hozzájárultak Szaddám Huszein baathista rendszerének 2003-ban kezdődött megsemmisítéséhez és Irán atomprogramjának elindításához.

A közel-keleti vallások helyzete történeti megközelítésben

Szeretném előrebocsátani, hogy a jelenlegi közel-keleti változások (amelyeket Európában némileg helytelenül „arab tavasznak” neveznek) alapvetően nem vallási konfliktusok, hanem a térség átalakulásával együtt járó jelenségek, országonként eltérő megnyilvánulási formákkal. Ezen belül természetesen szerepe van a vallási ellentéteknek. Nagyon sok olyan tendenciával találkozunk, amelyek történelmi okokra vezethetők vissza, sőt kifejezetten vallási eredetűek. Ami a vallási közösségek érintettségét illeti, a mai konfliktusok vitathatatlanul a leginkább negatívan a térségben élő keresztényeket érintik. Ez kisebb mértékben összefügg a keresztes hadjáratokkal, de különösen a vallási szélsőségek felerősödésével, nevezetesen a fundamentalizmus megjelenésével. A térség a három vallás (kereszténység, judaizmus és iszlámizmus) kiinduló pontja, mindhárom világvallás legszentebb helyei itt találhatóak.

A probléma megértéséhez célszerű elhelyezni a régiót a világvallások között. Ehhez segítségül vettem a PEW Research Center felméréseit, amelyek véleményem szerint hiteles formában dolgozzák fel a világvallások adatait, mintegy 2500 forrásmunka felhasználásával. A felmérés szerint a világ lakosságának 84 százaléka valamilyen vallási csoport tagja, valamilyen valláshoz tartozik. Vallásonkénti bontásban ez azt jelenti, hogy a keresztények száma 2,2 milliárd (32 százalék), a muzulmánok száma 1,6 milliárd (23 százalék), egymilliárd hindu (15 százalék), 500 millió buddhista (7 százalék), 14 millió zsidó (0,2 százalék), több mint 400 millió ember úgynevezett népi vallásokat követ (kínai, amerikai, ausztrál), 58 millió ember (kevesebb mint a világ lakosságának egy százaléka) pedig egyéb vallás hívei (baháj, szikh, sinto, tao stb.). Ugyanakkor hat ember közül egy semmilyen valláshoz nem tartozik (ez világszinten 1,1 milliárd ember, a világ lakosságának 16 százaléka).³

3 PEW Research Center: The Global Religious Landscape 12. 2012.

<http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> (Letöltés: 2017. 12. 23.)

Nagyon nagy a vallási csoportok szóródása. Számos vallási csoport koncentráció-dik Ázsiában és Óceániában (a hinduk és a buddhisták 99 százaléka), de ugyanitt található a nem vallásos emberek 76 százaléka is.

A keresztények

A 2,2 milliárd keresztény 50%-a katolikus, 36 százaléka protestáns. A görög és orosz ortodoxok a keresztények hozzávetőleg 12 százalékát teszik ki. Nem közömbös a keresztények megoszlása kontinensenként, különösen akkor, ha az üldözöttségről beszélünk. A kontinensenkénti megoszlás a következő: Észak-Amerika 12,3; Latin-Amerika 23,4; Európa 25,7; szub-szaharai térség 14,5; Észak-Afrika, Közel-Kelet: 0,6 (!); Ázsia, a Csendes-óceáni térség 23,5 százalék. Az adatokból szembetűnő, hogy a keresztények száma ott a legkisebb, ahonnan maga a kereszténység ered.

A muzulmánok

Az 1,6 milliárd muzulmán többsége (87–90%) szunnita, 10–13 % a síita irányzatot követi. A legtöbb muzulmán Ázsiában és Óceániában található (62%). A Közel-Keleten és Észak-Afrikában a muzulmánok 20, a szub-szaharai régióban 15, Európában 3, Amerikában kevesebb, mint egy százaléka él. Itt viszont az a szembetűnő ellentmondás, hogy a Közel-Keleten a lakosság 93 százaléka muzulmán, ennek ellenére a világ muzulmán lakosságának mindössze húsz százalékát képviselik (a magyarázat egyszerű: Indonézia, India és Pakisztán nem a Közel-Kelet része, sőt Törökország sem). A muzulmánok a világ 49 országában a lakosság többségét teszik ki, általában mindegyik fiatalabbak, mint a lakosság többi része.

A zsidók

A 14 millió zsidó a világ lakosságának 0,2 százalékát teszi ki. A számok becslésen alapulnak, mégpedig vallási hovatartozásra adott válasz alapján. A valláson belüli ágazatokhoz tartozók számát (ortodox, neológ, konzervatív, reformista) nehéz megállapítani. Az említett felosztás az amerikai zsidóságra vonatkozik, Izraelben inkább ultra-ortodoxokról, modern ortodoxokról és „hagyományos” zsidókról beszélhetünk. A kontinensenkénti megoszlás az alábbi: Észak-Amerika 43,6; Latin-Amerika 3,4; Európa 10,2; Ázsia és Óceánia 1,5; Szub-Szahara 0,7; Közel-Kelet és Észak-Afrika 40,6%. Jóllehet zsidó lakosság a Föld több pontján megtalálható, a zsidó vallás koncentráltan jelenik meg az Egyesült Államokban és Izraelben. Izrael az egyetlen ország, ahol zsidó többségű lakosság él (79%).

Ha a vallási ellentétek gyökereit nézzük, a keresztények és a zsidók között számos vita van még Jézus születési dátuma körül is. A vallásos zsidók szerint Jézus nem decemberben született. Decemberben a jeruzsálemi hegyekben is hideg tél van, semmilyen pásztor nem legelteti ilyenkor a nyáját. „Az az ember” valószínűleg hét évvel korábban született, Dionysius Exiguus római apát 525-ben elvégzett visszszámítása Jézus születésére mai vélekedés szerint téves volt. Saját népe saját országában soha nem hívta Jézusnak. Héber neve minden bizonnyal Jészua (יֵשׁוּעַ) volt, ami „szabadítást”

vagy „szabadulást” jelent. A Iesus ennek görög változata, ezt vette át minden európai nyelv. Ma, ha Izraelben szóba kerül, inkább „Jésu” (ΙϞ) formában említik.

A keresztény vallás egyik alaptétele Jézus feltámadása és visszatérése. A zsidó vallás egyik alaptétele a zsidó állam feltámadása. Jézus visszajövele mindaddig nem következett be, Izrael feltámadása azonban bekövetkezett. Igen sok – és egyre több – keresztény úgy véli, hogy az előbbinek az utóbbi előfeltétele. Vagyis Izrael Állam 1948-ban történt létrehozása Jézus „második látogatásának” az előjele. Sok merészen (talán túl merészen) gondolkodó zsidó is felvetette a lehetőséget, hogy az őseredeti zsidó Messiás-hit és a görögre fordított és pogány, római „istenemberé” változtatott Krisztus héberre történő „visszafordítása” és visszavárása között nincs ellentmondás, sőt...

A vita kemény és könyörtelen. Nem egy „Messiáshívő” zsidót kiutasítottak Izraelből e hite miatt, mivel az állampolgárok zsidó vagy nem zsidó voltát az ortodox Rabbinátus határozza meg.⁴

Tény, hogy a vallások gyakran nem toleránsak: a keresztények, a muzulmánok is bővelkednek elutasításokban, de még a türelmesnek hitt buddhisták és konfuciánusok sem mentesek a rituális gyűlölettől.

A keresztények és a Közel-Kelet

Keresztények a hidegháború előtt

A globalizáció időszakában, a 19. század végén a keresztény lakosság virágzó életet élt a térségben. Cselekvően részt vettek az arab nacionalista politikában, a legtöbb arab országban a fejlődés megtestesítői voltak. A 19. század végén megjelentek a nyugati cégek a térségben, ezek terjedéséhez segítséget nyújtott a kereszténység is.

A hibrid rezsimek idején, amelyekben keveredtek a nyugati és a térségbeli törvények, a keresztényeknek, illetve a nem muzulmán vallás képviselőinek is járt bizonyos szabadság, tolerálták az eltérést a helyi szabályoktól. Ezt a folyamatot globalizációnak, azaz a világcégek helyi viszonyokhoz való alkalmazkodásának nevezték.⁵ A nyugati cégek megjelenése hozzájárult a GDP és ezzel együtt az életszínvonal növekedéséhez. A folyamat együtt járt a vallás újramegjelenésével és terjedésével is.⁶ A vallás terjedéséhez nem a papok és a szerzetesek, hanem a tanárok és a kereskedők járultak hozzá. Az iparosodás a kereszténység terjesztésével is együtt járt, amit a misszionáriusok folytattak, nem kevés sikerrel. Vezető szerepet a britek és a franciák játszották, de folyamatosan érkeztek az oroszok is. A franciák és az oroszok rivalizáltak a britekkel. A nemzetközi kereskedelem megerősödésével együtt járt a kereskedelmi utak védelme is, következésképpen megjelentek a nyugati haderők.

4 Halmos László: A kétezer éves per előtt. Izraeli Hírlevél, 2017. 12. 24.

<https://izraeli-hirlevel.blogspot.hu/2017/12/karacsonyfa-helyett-emlekek-szuloi.html> (Letöltés: 2017. 12. 25.)

5 José Casanova: Religion, the New Millennium, and Globalization. *Sociology of Religion* 62, no. 4 (2001): 429. <http://www.jstor.org/journal/socireli> (Letöltés: 2017. 12. 23.)

6 C. A. Bayly: The Birth of the Modern World, 1780–1914. (Oxford: Blackwell, 2004), 325. <http://www.history.ac.uk/reviews/review/420> (Letöltés: 2017. 12. 23.)

A 19. századi globalizmust egy nyugati hegemon törekvés-sorozat kísérte, ami a régi társadalom és kormányzás lerombolásában, a tradíciók felszámolásában, a nyugati értékek bevezetésében nyilvánult meg. Ennek viszont komoly gazdasági hatása is kimutatható, utak, vasutak épültek, megélénkült a kereskedelem, Egyiptomban például az egy főre eső kereskedelem meghaladta Spanyolország és Japán hasonló mutatóját.⁷ Damaszkusz textilárúkkal látta el a török és egyiptomi piacokat. Aleppo regionális kereskedelmi központtá vált. A 19. század végére az aleppói vállalkozói körök (muzulmánok, zsidók és keresztények) átálltak a textiltermékek kereskedelmére és busásan meggazdagodtak. Az oszmán uralom alatt a nem muzulmán vallási közösségek saját vallási előjáróik vezetése alatt voltak. A rendszert az iszlám hagyományok alapján vezették be, cserében a vallási vezetők – akiket a szultán nevezett ki – elfogadták az iszlám uralmát. A közösségeknek saját vezetőik voltak, például a görög ortodoxoknak a konstantinápolyi pátriárka, az örményeknek az isztambuli pátriárka, de utóbbi alá voltak rendelve kisebb keresztény közösségek is (koptok, maroniták, nesztoriánusok, jakobiták). Az oszmán állampolgárság egyforma jogokat biztosított a muzulmánoknak, zsidóknak és keresztényeknek.

A keresztény közösségek számára a legnagyobb kihívást a 19. század végén a balkáni nacionalizmus jelentette, amely az Oszmán birodalmat nemzetállamokra szakította szét, elvágva egymástól a kereskedelmi, szociális és vallási kötelekeket. A nemzetállamok a vallási intézményeket szigorúan uralmuk alá helyezték, az ortodoxiát – legyen az görög, bolgár, vagy szerb – a nacionalizmus határozta meg. Ennek következtében a balkáni görög ortodox vallás eltávolodott a konstantinápolyi pátriárkától, nemcsak az intézményi, hanem az új, nemzeti ideológia alapján is.

A 19. század a keresztények számára demográfiai szempontból is aranykornak minősíthető. Elég csak arra utalnom, hogy a 20. század elejére a keresztények aránya a lakosság hét százalékáról 33%-ra növekedett Szíriában, Libanonban és Palesztinában. Ez persze együtt járt azzal is, hogy egyre kevesebben tértek át a muzulmán vallásra. A keresztény közösségek megerősödése, illetve elkülönülése oda vezetett, hogy egyre kevesebben kötöttek házasságot muzulmánokkal. (Érdekességként meg kell jegyezni, hogy a főként városban élő egyiptomi kopt keresztényeknél a növekedési tendencia nem tapasztalható, ott a keresztény lakosság létszáma inkább csökkent.)

A nyugati misszionáriusok térítő tevékenysége vitathatatlan, talán az sem véletlen, hogy egybeesik a gazdasági behatolással az oszmán területekre. A katolikus misszionáriusok – főként jezsuiták és lázariánusok – 250 iskolát hoztak létre 12 ezer tanulóval, több mint 300 tanárral.⁸ Az iskolákban a francia és az angol oktatási rendszer folyamatos versenyben állt egymással. Az 1860-as libanoni keresztény mészárlást követően az amerikaiak a misszionárius tevékenységet visszafogták, inkább az oktatásra koncentráltak. A nyugati iskolarendszer mellett természetesen az arab is határozott fejlődésen ment át.

7 Sotorios Roussos: Globalisation processes and Christians in the Middle East. 08. 08. 2014. <https://doi.org/10.1080/21520844.2014.928924> (Letöltés: 2017. 12. 23.)

8 uo.

Mindenképpen fontosnak tartom megemlíteni az 1895/96-os, majd 1909-es örmény népirtás tanulságait, nevezetesen azt, hogy ha a keresztény közösségek – legyenek bármennyire felkészültek és rendelkezzenek befolyással a gazdasági életben – nem kapnak külföldi támogatást, célpontjai lehetnek az oszmán nacionalista támadásoknak, amelynek a vége akár a fizikai megsemmisítés is lehet.⁹

Keresztények a hidegháborút követően a Közel-Keleten

Az elmúlt néhány évtizedben a vizsgált térség ugyancsak lemaradt a globalizáció folyamatában. A gazdaság az olajexporton (már ahol van olaj), segélyeken, vagy külföldön dolgozók pénzhozatalásán alapul. 2005-ben még Szíriában is a GDP 67 százalékát tette ki az olajexport.

A régió részesedése a világ exportjában kevesebb, mint egy százalék, összehasonlítva Kelet-Ázsiával (10 százalék), vagy Latin-Amerikával (4 százalék).¹⁰ Az arabközi export marginális, a 60-as évek szintjén van. A külső partnerekkel (Európai Unió, Egyesült Államok, Euro-mediterrán Partnerség, az amerikai vezetésű Nagy-Közel-Kelet Kezdeményezés, a G7-államok) meglévő kapcsolatok ellenére a térség beilleszkedése a globális gazdasági folyamatokba még messze elmarad a lehetőségektől. Az olajárak esése a 80-as évektől azt hozta magával, hogy az egyes államok a Világbankhoz és a Nemzetközi Valutaalaphoz fordultak segélyért.

Az internet elterjedésével a hálózathoz 2003-ban 11, 2009-ben 60, 2015-ben pedig több mint 100 millió felhasználó csatlakozott. Mindennek ellenére a felhasználók száma messze elmarad a hasonló GDP-értékekkel rendelkező dél-kelet-ázsiai országokhoz képest.¹¹ A könyvkiadások száma nem haladja meg a világ könyvkiadásának 1,1 százalékát. Fejlődik viszont a műholdas televíziózás, de ez főként a politikai iszlám terjesztését szolgálja.

A keresztény közösségek a 20. században komoly demográfiai veszteséget szenvedhettek el. Izrael, Palesztina, Szíria, Jordánia területén a keresztények száma az 1914-es 26 százalékról 1995-re 9,2 százalékra esett vissza. Az örmény népirtás, a szíriai keresztények kiirtása, a görög és török lakosságcsere 1922-ben, az arab-izraeli konfliktus, a libanoni polgárháború (670 ezer keresztény menekült el), a keresztények elűzése Irakból és Törökországból a kurd felkelés következtében – ezek jelentik azokat a pontokat a kereszténység történetében, amelyek vészjósló csökkenésükhöz vezettek a Közel-Keleten.¹² A kopt keresztények száma az 1927-es 8 százalékról 2000-re 5,4 százalékra esett vissza. Jelentősen megváltozott a helyzet negatív irányban a szír

9 Margaret J. Wyszomirski: Communal Violence: The Armenians and the Copts as Case Studies. *World Politics* 27, no. 3 (1975): 447–454.

10 Adeel Malik: *The Economics of the Arab Spring*. January 2012. https://www.researchgate.net/publication/254401334_The_Economics_of_the_Arab_Spring (Letöltés: 2017. 12. 23.)

11 Arab Development Challenges Report 2011 Towards the Developmental State in the Arab Region. http://www.undp.org/content/dam/rbas/report/ADCR_27%20March%202013.pdf (Letöltés: 2017. 12. 25.)

12 Sotorios Roussos: Globalisation processes and Christians in the Middle East. 08. 08. 2014. <https://doi.org/10.1080/21520844.2014.928924> (Letöltés: 2017. 12. 23.)

polgárháborút követően. A migráció okai között szerepelnek a félelem, a bizonytalanság és a gazdasági kilátástalanság.

Az Oszmán Birodalom bukását követően a keresztény közösség a térségben két stratégia közül választhatott. Az egyik stratégia az egyéb keresztény közösségektől való elkülönülést testesíti meg, akik szintén elkülönültek a másságukat hirdető arab közösségektől, hangoztatva sajátos jellegüket. Ez a stratégia akár területi elkülönülést is jelenthetett, vagy más népek védelme alatt történő életvitelt. Ennek tipikus példáját adják a maronita közösségek. A másik stratégia a szekularizáció ideológiájának a hirdetése, amelyben bagatellizálják a vallás szerepét. Helyzetük erősítése érdekében közös hazát, nyelvet és történelmet hangoztattak a vallási különbségekkel szemben. Ezt a stratégiát követték a nasserista Egyiptom, a baathista Irak és Szíria keresztényei. A stratégia szerint a vallás nem fontos és nincs politikai jelentősége.

A közel-keleti keresztények egy csoportja – különösen a palesztinok – a nacionalizmus, a szekularizáció és a baloldali radikalizmus híveivé vált. Ezen csoportok vallási vezetői igyekeztek elkülönülni más egyházi vezetőkötől.¹³ A kopt keresztények megosztottak voltak a saját identitásuk megtartása, vagy az identitás – a nemzet érdekében történő – feladása kérdésében.

Az egyiptomi társadalom gyors iszlamizációja és jogrendszere oda vezetett, hogy a koptok inkább saját egyházi vezetőik felé fordultak. A kopt közösség hamar a diszkrimináció és a zaklatás céltáblájává vált. A sária-törvénykezés és az arab nacionalizmus elfogadhatatlanná vált a koptok számára. Mubarak alatt szakítottak az iszlamizációval, inkább saját egyházi vezetőjük felé fordultak. A 2011 utáni támadások az egyházat a média felé fordították, egyre többet használták a közösségi médiát. Tewodros – pápává választását követően – Fatah esz Szízi oldalára állt és tüntetésekre mozgósította a koptokat.

A 90-es években Libanonban is erősen csökkent a keresztények száma. A 30-as években a maronita keresztények a legnagyobb közösségnek számítottak az országban, ma a harmadik helyen állnak és a lakosság 22 százalékát képezik, a síiták 30, a szunniták 27 százalékot tesznek ki. A keresztények létszámának csökkenéséhez elsősorban a politikai bizonytalanság járult hozzá. Meg kell azonban azt is említeni, hogy a maroniták vezetése sokkal gyengébb volt, mint a síitáké és a szunnitáké.¹⁴

Szíriában a polgárháború a kereszténység masszív kivándorlásához vezetett. Az egyházak a baathista, illetve a nacionalista közösségekbe integrálódtak.

A helyzet elemzéséhez az objektivitás érdekében célszerű hangsúlyozni azt is, hogy az amerikai és európai érdeklődés a közel-keleti keresztények helyzete iránt minimális. Ez nem csak a politikai érdeklődésre, hanem a média odafigyelésére is érvényes. Ezért is tartom fontosnak, hogy a magyar kormány ezt a politikát felkarolta és számos nagy országnak példát mutat a keresztény közösségek támogatásában.

13 Don Peretz: Palestinian social stratification : The political implication. *Journal of Palestine Studies*, Vol. 7 No. 1, Autumn, 1977; (pp. 48–74) <http://jps.ucpress.edu/content/7/1/48> (Letöltés: 2017. 12. 25.)

14 Sotorios Roussos: Globalisation processes and Christians in the Middle East. 08. 08. 2014. <https://doi.org/10.1080/21520844.2014.928924> (Letöltés: 2017. 12. 23.)

*Az iszlám vallás történelmi fejlődése,
az iszlamista nézetek kialakulása*

Az iszlám a történelmi fejlődése során – már a korai időszakban – egymástól jól elkülöníthető irányzatokra tagozódott. Ez a megosztás visszanyúlik Mohamed próféta 632-ben bekövetkezett halála utáni időszakhoz. A különböző irányzatok az iszlám legalapvetőbb kérdéseiben egyetértenek, valamint elismerik egymás létezését és tagjainak muszlim mivoltát, de örökös ideológiai harcban állnak egymással.

A 20. század utolsó negyedét az iszlamista mozgalmak felemelkedése, majd hanyatlása jellemezte. Bizonyos iszlamista mozgalmaknak sikerült hatalomra jutniuk, míg másoknak nem. A hanyatlás a 90-es évek közepétől felgyorsult.

A nacionalizmust felváltotta az iszlamizmus, amelynek elméletét az 1960-as évek végén dolgozták ki ideológusai, a pakisztáni Maudúdi, az egyiptomi Kutb és az iráni Ali Khomeini ajatollah. Az iszlamizmus korának kezdete az 1973. októberi arab-izraeli háború utánra keltezhető, amelynek igazi nyertesei a szaúdiak és a többi olajtermelő ország voltak. Első, felívelő szakasza az iráni forradalom időszaka volt. A radikalizmust a Khomeini által vezetett Irán testesítette meg. A 70-es évek közepére kialakult az iszlamista mozgalom két fő pólusa: Szaúd-Arábia és a forradalmi Irán. A többi ország a két pólus között helyezkedik el, de valójában a militáns iszlámot támogatják. A 80-as évektől kezdve az iszlamizmus az egész muzulmán világban elterjedt. Elkeseredett harc dúlt a szaúdi és az iráni vezetés között, Szaúd-Arábia bőkezűen osztogatta gazdagságát, magához kötötte a vallásos középréteget, különösen a formálódó iszlám bankrendszeren keresztül.

Az iráni forradalom előretörését a szaúdi monarchia a hidegháborús amerikai feltartóztatási politikát követve igyekezett korlátok közé szorítani.¹⁵ A konfliktus igazi helyszíne Afganisztán lett, ahol az Arab-félsziget olajmonarchiái és a CIA által pénzelt dzsihad arra törekedett, hogy a Szovjetuniót egy vietnami típusú háborúra kényszerítse, meggyorsítva ezzel felbomlását.

Afganisztán meghatározó szerepet játszott a dzsihadista mozgalom létrejöttében, az arabok gondolkodásában a palesztin ügy helyére lépett, valójában átmenetet képezett az arab nacionalizmusból az iszlamizmusba. De hasonló folyamatot tapasztalhattunk a palesztin mozgalomban is, ahol a mérsékelt Palesztin Felszabadítási Szervezet helyét átvette a radikális Hamasz. Az iszlám területe kiterjedt a nyugati világra is, kezdve Nyugat-Európával, folytatva – a kommunista rendszer felbomlásával – a vasfüggönyön túl is, a közép-ázsiai országokban, a Kaukázusban, majd Európa közepén Boszniában.

A szocializmus helyét gyorsan betöltötte az iszlamizmus. Egyre több szélsőséges csoport jelent meg Észak-Afrikától a Közel-Keleten át Dél-Ázsiáig, amelyek felelősnek bizonyultak európai merényletek végrehajtásáért is. Nem hagyható ki a sorból Szaddám Huszein 1990. augusztusi háborúja Kuvait ellen, amelyre reakcióként Szaúd-Arábia – az Egyesült Államok vezetése alatt – nemzetközi koalíciót hozott létre. Ez lehetőséget biztosított Szaddámnak, hogy megkérdőjelezze hitetlen katonák

15 Kepel, Gillies: Dzsihad. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 23. o.

beengedését a „szent” arab földre, ami szerinte alkalmatlanná teszi Szaúd-Arábiát az iszlám szent helyeinek őrzésére.¹⁶ Ez az érv még többször is előkerült a radikális szervezetek érvrendszerében.

1991-től Afganisztánban a dzsihadisták – akik azt képzeltek, hogy legyőzték a Szovjetuniót – eldöntötték, hogy exportálják az egész világba a háború során szerzett tapasztalataikat. Eközben Afganisztánban bevezették a tálibok kegyetlen hatalmát, különös tekintettel a nőkre és minden iszlámellenes megnyilvánulásra. Karizmatikus vezetőre találtak Oszáma bin Laden személyében, aki 1995-ben dzsihadra való felszólítást tett közzé a szent helyeket megszálló amerikaiak ellen.

A dzsihadisták által indított kampány azonban nem mindenütt talált lelkes fogadtatásra. Több észak-afrikai országban a hatóságok keményen felléptek ellenük, nem kaptak lakossági támogatást. Csecsenföldön ismert az orosz haderő fellépése, de Bosznia is – a daytoni egyezmény után – nyugati érdekeltségben maradt. Ezzel szemben viszont kialakult az iszlamizmus radikális formája, amely látványos formában esetenként terrorizmusba csapott át. A 2001. szeptember 11-ei merényletek érvrendszerében ugyanazokat az elemeket találjuk, mint a '90-es években: azaz vissza kell foglalni a szent helyeket és el kell törölni Izraelt.

A washingtoni és New-York-i merényletek elkövetőinek többsége az Arab-félszigetről származik, gyakran felsőfokú tanulmányokat végeztek, távol tartották magukat az iszlamista mozgalomtól, azaz konspirált módon készültek fel a merényletekre. Ez előre vetíti a magányos merénylők és a „bennszülött” terroristák alkalmazását.¹⁷

Az iszlám két legjelentősebb irányzata a muszlimok mintegy 87–90%-át magában foglaló szunnita, valamint a 10–13%-ot kitevő síita irányzat.¹⁸ Különválásukban elsősorban nem vallási, hanem közjogi és államjogi szempontok játszottak szerepet.

A *szunnita* irányzat létrejötte arra vezethető vissza, hogy Mohamed halálát követően az első három kalifát a közösség konszenzus alapján választotta, tekintet nélkül a prófétától való származásra. Ezt az álláspontot a hagyomány, a *szunna* támasztja alá, így mindazok, akik elismerik az első három kalifa hagyományos jogosultságát a trónra, szunniták. Számukra a közösség vezetője nem Allah kiválasztottja, hanem csak egy közülük, akit közmegegyezéssel választottak. A szunnita vezető nem jogosult a hittételek értelmezésére, vagy módosítására, pozíciója inkább politikai természetű, hatalmában nem a vallási, hanem a világi jelleg dominál. Ez onnan ered, hogy a Mohamed halálát követő kalifák uralkodása alatti terjeszkedés során az állam sokkal inkább katonai jellegű, az iszlám pedig elsősorban a hatalom megtartásának az eszköze volt. A szunniták szerint isteni eredetű vallási és politikai hatalma csak Mohamednek létezett, ami utódaira nem vonatkozik. Annak ellenére, hogy a Próféta leszármazottait nagy tiszteletben tartják, nem tulajdonítanak nekik emberfeletti képességeket.

A *síiták*, Ali hívei – a szunnitákkal ellentétben – a vallás szerepének hangsúlyosságát helyezik előtérbe. Véleményük szerint a hatalom nem világi jogalapokon

16 Uo. 27. o.

17 A bennszülött kifejezés az angol *homegrown* szóból származik, de használják a hazai „neveltetésű” terrorista fogalmat is.

18 A síiták mintegy 68–80%-a négy államban (Irán, Pakisztán, India és Irak) él.

<http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/> (Letöltés: 2015. 07. 26.)

nyugszik, azaz a közösség vezetője nem a nép választotta, hanem csakis Mohamed vér szerinti leszármazottja, vagyis bizonyos szempontból szintén Allah kiválasztotta lehet. Ez ellentmond a szunniták által támogatott konszenzus elvének. Mohamed halálát követően sokan Alit, a Próféta vejét és unokatestvérét, azaz vér szerinti rokonát tartották megfelelő utódnak. Hívei már az első három kalifával szemben is őt, halálát követően pedig fiait és leszármazottait támogatták, így a síita irányzat az *alidák* pártjából, azaz Ali kíséretéből, követőiből alakult ki. A síita közösségnél rendkívül erőteljes az eszmei-ideológiai megalapozottság. A közösség élén álló imám nem csupán jog szerinti, hanem szakrális vezető is, az isteni igazság lényegének ismerője. Az imám nem kifejezetten világi vagy politikai, hanem sokkal inkább vallási vezető, Allah akaratának megvalósítója. Éppen emiatt a síiták szemében a kalifa emberfeletti, isteni tulajdonságokkal rendelkezik, így a döntéseknél is leginkább az egyszemélyi vezetés érvényesül, azaz az imám szava dönt.

A síiták – a szunniták által legszentebbnek tartott három hely (Mekka, Medina és Jeruzsálem) mellett – szent helyként tisztelik az iraki Nadszaf városát, ahol Ali sírja található, valamint a szintén iraki Karbalát, ahol Huszajn, Ali fia halt mártírhalált. A síita zarándoklatnak ez a két szent város is célja.

Az iszlám két fő, szunnita és síita irányzata mellett, illetve azokon belül számos egyéb áramlat, szekta jött létre.¹⁹ A harmadik irányzatnak is tartott, mára elsősorban csak Ománban jelentős közösséget képviselők a karazsiták, amely irányzatot az Ali hadseregéből kivált 12 ezer katona hozta létre, és erőszakos, radikális elveikről, hatalomellenes fellépésükről voltak híresek. A két nagy irányzaton belül kialakult szekták között megtalálható volt a karazsitákkal szemben állást foglalo murdzsitáké, amelyet nagyfokú vallási türelem jellemezett. Ezen kívül megemlítendő a kadiriták, a mutazilák, valamint az ahmaditák. A síita irányzaton belül elkülönülnek egymástól az imámiták (tizenkettesek), az iszmáiliták (hetesek) és a zajditák (ötösök).²⁰ Az iszlám kapcsán kell megemlíteni a síizmusból kiindult drúzokat, akik ma Szíria és Libanon területén, illetve az Izrael által megszállás alatt tartott Golán-fennsíkon élnek, valamint az Ali isteni voltát hirdető alavitákat is.

Mielőtt a muszlim világ egyértelműen szembesült Európa gazdasági előnyével, és kísérletet tett lemaradása okainak feltárására, már megfogalmazódott az igény a társadalom valláson alapuló átalakítására. Ez a tradicionális reformirányzat a *vahhabizmus*, amely a 18. században a civilizációs központoktól távol, kis létszámú közösségekben jött létre az Arab-félszigeten. Kialakulása Muhammad ibn Abd al-Vahhab nevéhez fűződik. Vahhab a háborúskodó törzseket egységbe kovácsolva az iszlám „visszaállítására” tett kísérleteket saját programja szerint. Felszólította a híveket, hogy térjenek vissza a fundamentumokhoz, vagyis a Koránhoz és a Próféta szunnájához, valamint, hogy tisztítsák meg vallásgyakorlatukat a vallási újításoktól.

19 Szalontai Gábor: Az iszlám radikalizmus Európában és nemzetbiztonsági kihívásai. I. In: Felderítő Szemle XIV. évfolyam 2. szám, 2015. június. 73–106. o.

20 A síita irányzaton belül kialakult „tizenketteseket”, „heteseket” és „ötösöket” leginkább az különbözteti meg, hogy hány imámot, vallási vezetőt ismernek el. A síitáknak összesen 12 imámja volt, akik közül az első maga Ali volt, míg az utolsó, Muhammad Abu 'l-Kászim 880-ban eltűnt. Ő az ún. rejtőző imám, akinek visszatértekor valósul meg az isteni igazság.

A vahhabiták fő célja kezdetben az eredeti iszlámhoz való visszatérés, a régmúlt hagyományainak visszaállítása volt. (Elvetette az időközben született új vívmányokat, nem engedélyezte a szórakozást és a szigorú aszkézist tartotta szükségesnek.) A mozgalom tagjai számára ez a törekvés akár a muszlimok elleni harchoz is megfelelő alapot teremtett.

Vahhab szövetséget kötött a térség egyik katonailag meghatározó erőt képviselő családjával, a szaúddal, majd ezt követően a szent háború jelszavával rövid idő alatt jelentős területeket hódítottak meg. A 19. század elején elfoglalták Mekktát és Medinát is, de végül 1818-ban megállították terjeszkedésüket. Ennek ellenére a vahhabizmus nem szűnt meg létezni és Abd al-Aziz ibn Szaúd a 20. század elején létrehozta a vahhabita Szaúd-Arábiát.

A Nyugattal való találkozás a 19. században újabb reformmozgalmakat indított el, amelyek – a tradicionális reformizmussal szemben – már a Nyugat hatását is magukon viselték. Az új reformmozgalmak megindulásának okaival maguk a muszlimok is tisztában voltak.

A hanyatlás, a Nyugat katonai és gazdasági fölénye, a politikai tehetetlenség, a vallási elfajulás és a gazdasági elnyomorodás gondolkodásra készítette a muszlim vallástudósokat, akik az ősi alapelvekhez fordultak útmutatásért: Allahnak a Koránban kinyilatkoztatott szavaihoz és Mohamed próféta szunnájához.

A kialakult reformmozgalmakban közös vonás, hogy azokat a Nyugattal való ütközés, a nyugati világgal szembeni gazdasági lemaradás hívta életre. Közös céljuk volt, hogy valamilyen változás révén az iszlámot ismételten a fejlődés útjára tereljék. E két fő áramlatot, a fundamentalizmust és a modernizmust – az azonos cél mellett – az eltérő megvalósítás jellemzi, azaz, hogy mit, mennyire és milyen irányban kell megváltoztatni. Amíg a fundamentalizmus a változásokat az iszlám politikai, jogi, társadalmi és kulturális keretein belül igyekszik megvalósítani, addig a másik irányzat kifejezetten a modernítésre épít.

A modernisták inkább az iszlámot szeretnék megváltoztatni, hogy megfeleljen a modern világ követelményeinek, a fundamentalisták viszont inkább a világot szeretnék megváltoztatni, hogy ez által megfeleljen az iszlám követelményeinek.²¹

A fundamentalizmus hívei minden modernizációs törekvést elutasítanak, tehát a kifejezés a különböző vallások modernség-ellenes mozgalmaira utal. A fundamentalisták úgy gondolják, hogy a saját vallásuk eredeti, régi írásai tévedhetetlenek és pontosak, a mozgalom résztvevői törekednek visszatérni az adott vallás eredeti alapjaihoz, alapelveihez.

Bassam Tibi *A fundamentalizmus kihívása* című könyvében a fundamentalizmus-sal kapcsolatban három mozzanatot emel ki:

- fundamentalizmus minden nagyobb jelentőségű vallásban előfordul;
- fundamentalizmus egyik vonása a totalitarizmus;
- a fundamentalisták régi doktrínákat emelnek a jelen szintjére.²²

21 Rostoványi Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula Kiadó, Budapest, 1998. 128. o.

22 Ramin, Lofti: *A perzsa fundamentalizmus vallási és filozófiai alapjai*. <http://terebess.hu/keletkultinfo/lofti.html> (Letöltés: 2015. 05. 09.)

Meggyőződéssel állítja, hogy a fundamentalisták – így az iszlám fundamentalisták is – inkább tekinthetők modernistáknak, mintsem tradicionalistáknak. Tisztelik a hagyományokat, de újraértelmezik a modernitás fényében: mind a két irányzatból egyformán átvesznek részeket egy „új” politikai rendszer létrehozására.²³

Az iszlám fundamentalizmus tulajdonképpen a dogmatikus szövegek szigorúan szó szerinti értelmezését jelenti. A Korán szövege az iszlám fundamentalizmus számára abszolút hivatkozási alap, betű szerint veszi, meg sem próbálja igazolni vagy egy adott helyzetre alkalmazni. Az iszlám fundamentalisták szerint az első teológusok mindent megmondtak, nincs más hátra, mint az ő tanításukat követni minden helyzetben, gondolkodás nélkül. Senkinek sem áll jogában újraértelmezni ezeket a tanokat és senkinek sincs joga a szövegeket továbbgondolni.

Sok tudós és kutató kerüli a dzsiháid szót, de tagadhatatlan, hogy az iszlám fundamentalisták előszeretettel alkalmazzák a gyakorlatban is ezt a kifejezést, hisz több militáns fundamentalista szervezet a dzsiháidot mozgalmuk megjelölésére használja, mint például az al-Dzsiháid Egyiptomban és az Iszlám Dzsiháid Palesztinában. A totalitárius tálibok szintén dzsiháid-harcosnak nevezik magukat.

A fundamentalizmust mozgalomként tekintve három szárnyra osztható:²⁴

- *radikális-aktivista*: az iszlám egész társadalomra kiterjedő, átalakító hatását, az átfogó változást akár erőszakos eszközökkel is kész megvalósítani;
- *mérsékelt*: az iszlámnak megfelelő társadalmi rendet politikai eszközökkel, a rendszabályok betartásával tervezi megváltoztatni;
- *konzervatív*: a legminimálisabb változtatással az iszlám által legitimált status quo fenntartása.

A fundamentalizmusnak az elmúlt évtizedekben már nem a vallási, hanem a politikai oldala vált meghatározóvá. Az iszlám, mint politikai ideológia jelenik meg, az irányzattal kapcsolatban pedig elterjedt az *iszlámizmus* kifejezés, hiszen olyan politikai-ideológiai indíttatású mozgalmakról vagy szervezetekről van szó, amelyek az iszlám vallás sajátosan értelmezett elemeit használják politikai-ideológiai céljaik elérésére. Egyes iszlámista mozgalmak céljaik megvalósítása során radikalizálódtak, és az erőszakot, mint eszközt elfogadhatónak érezték és érzik a mai napig is.

Az iszlám újjászületése a 70-es években kezdődött főleg Egyiptomban, Afganisztánban és Pakisztánban, de később ez áterjedt más muzulmán országokra is. Ezt a hullámot leginkább a 70-es évek olajár-robbanása indította el és tartotta életben, ez ugyanis jelentősen megnövelte számos muzulmán állam jövedelmét és hatalmát, illetve megerősítette bennük azt a hitet, hogy képesek lehetnek kitörni a Nyugattal szembeni függő viszonyukból.

Ez az újjászerveződés egyfajta forradalmi mozgalomként indult, főleg diákokat, értelmiségieket érintett. A fundamentalistáknak a legtöbb országban már az iszlámizáció első szakaszában sikerült befolyásuk alá vonni a diákszervezeteket és az ehhez

23 Tibi, Bassam: The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder. University of California Press, 1998. 8. o.

24 Tibi, Bassam: The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder. University of California Press, 1998. 129. o.

hasonló szövetségeket. A 90-es évekre már Szaúd-Arábiában és Algériában is megerősödött az iszlám fundamentalizmus a diákok és értelmiségiek körében, sőt egyre többen folytatták tanulmányaikat anyanyelvükön, ami csak még inkább erősítette az iszlám iránti elhivatottságukat. Az iszlám mozgalmak vezeterei és élenjárói szinte kivétel nélkül egyetemista vagy egyetemet végzett, a húszas évek elején járó diákok vagy értelmiségiek voltak, az aktív tagság zöme viszont városi, középosztálybeli emberekből állt. A „szervezet” folyamatosan terjeszkedett az arab országokban és egyre nagyobb sikerrel nyerte meg magának a „letiportak, nincstelenek és elnyomottak” támogatását. Tulajdonképpen egyfajta reménysugarat jelentett a csatlakozó emberek számára az iszlám fundamentalisták által kínált jövőkép és „szabadságharc”.

A 90-es évek derekán még csak Iránban és Szudánban jutott hatalomra kifejezetten iszlám kormány. Néhány muzulmán államban, mint Törökország és Pakisztán, olyan rezsim uralkodott, amely a demokratikus legitimitásra is jogot formálhatott. A mintegy 40 további muzulmán ország kormányzata inkább nem demokratikus berendezkedésű volt: monarchia, egypártrendszer, katonai diktatúra, személyi diktatúra vagy ezek kombinációi. A kormányzatok többségének azonban nem volt meg a megfelelő bázisa ahhoz, hogy az iszlám értékeit alapul véve igazolja hatalmát. Az iszlám mozgalom azonban folyamatosan erősödött a muzulmán országokban, amit főleg a társadalmi mobilitás, a parancsuralmi rezsimek kudarcai, s az ezt követő legitimitásvesztésük, illetve a változó nemzetközi környezet – beleértve az olajár növekedését – hívtak életre. Szép lassan kivívták maguknak az egyetlen erős, kormánnyal szembeni ellenzék szerepét. Ellenzékben való folyamatos erősödésüknek köszönhetően arra kényszerültek a kormányok, hogy támogassák az iszlám intézményeit és gyakorlatát, tehát újra és újra megerősítették államuk és társadalmuk iszlám jellegét. A legtöbb muzulmán állam kormánya a 90-es évek közepére már azon volt, hogy iszlamizálja a törvényt. Indonéziában és Pakisztánban iszlám törvények, eszmék és eljárások kerültek be a világi jogrendszerbe, vallási büntetésformákat fogantatosítottak, bevezették a sáría-törvényszékek rendszerét.

Az iszlám újjászületése terméke a modernizációnak, illetve a modernizáció megértésére és feldolgozására irányuló erőfeszítésnek. Ennek okai: a globalizáció, az urbanizáció, a társadalmi mobilitás, az oktatás magasabb szintre kerülése, a megnövekedett fogyasztás. Az iszlám hit, az iszlám fundamentalizmus, a vallás szimbólumai kielégítik az emberek igényeit és vágyait, így a muzulmánok mélyen átértézték, hogy vissza kell találniuk az iszlám eszméihez, gyakorlatához és intézményeihez.

A radikális eszmék irányába mutató egyik meghatározó fundamentalista irányzat a *szalafizmus*. Ennek kialakulása az európai államok gyarmatosító politikájára, a hódítással szembeni ellenállásra vezethető vissza. A szunnita irányzathoz – elsőként a 18. században – megjelent áramlat a Nyugat gyarmatosító tevékenységére válaszul a konfrontációt helyezte előtérbe, továbbá erőfeszítéseket tett az iszlám ősi értékeihez való visszatérésre.

A szalafiták elutasították a nyugati civilizációt, ugyanakkor készek voltak átvenni modern technikai és technológiai eredményeit, mivel azokat céljaik eléréséhez fontos eszköznek tartották.

* * *

A 21. század elején az iszlám és a Nyugat kapcsolatrendszerében többszörös kihívásról beszélhetünk. Egyik az, amelyet az iszlám jelent a Nyugat, a másik pedig az, amelyet a Nyugat jelent az iszlám világ számára. Különösen az utóbbi szorosan összefonódik a globalizáció, illetve a modernizáció kihívásaival, amelyekre az iszlám világnak viszonylag gyorsan meg kell találnia a megfelelő válaszokat.

Az iszlám, de még az iszlamizmus sem jelent globális fenyegetést a Nyugat számára. Ugyanakkor komoly kihívás, illetve biztonsági kockázati tényező, mégpedig különböző síkokon: politikai, katonai-militáns, ideológiai, demográfiai, civilizációs-kulturális és biztonsági területeken. Másfelől a Nyugat és a globalizáció sokkal inkább jelent „fenyegetést” az iszlám világ számára, hiszen mindkettő meghatározó tényező a nemzetközi rendszerben és a világgazdaságban. Az iszlám világ része a nyugati dominanciájú világrendszernek, de óriási és behozhatatlannak tűnő a nyugati erőfölény.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adeel Malik: *The Economics of the Arab Spring*, January 2012.
https://www.researchgate.net/publication/254401334_The_Economics_of_the_Arab_Spring
 (Letöltés: 2017. 12. 23.)
- Arab Development Challenges Report 2011 Towards the Developmental State in the Arab Region.
http://www.undp.org/content/dam/rbas/report/ADCR_27%20March%202013.pdf
 (Letöltés: 2017. 12. 25.)
- Béres János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori értekezés, ZMNE, Budapest, 2008.
- C. A. Bayly: *The Birth of the Modern World, 1780–1914*. (Oxford: Blackwell, 2004), 325.
<http://www.history.ac.uk/reviews/review/420> (Letöltés: 2017. 12. 23.)
- Don Peretz: Palestinian social stratification : The political implication. *Journal of Palestine Studies*, Vol. 7 No. 1, Autumn, 1977; (pp. 48–74.) [Http://jps.ucpress.edu/content/7/1/48](http://jps.ucpress.edu/content/7/1/48) (Letöltés: 2017. 12. 25.)
- Halmos László: A kétezer éves per előtt. *Izraeli Hírlevél*, 2017. 12. 24.
<https://izraeli-hirlevel.blogspot.hu/2017/12/karacsonyfa-helyett-emelek-szuloi.html>
 (Letöltés: 2017. 12. 25.)
- Haykel, Bernard: On the Nature of Salafi Thought and Action. In: *Global Salafism: Islam’s New Religious Movement*. ed. Roel MEIJER. Hurst, London, 2009. 33–57. o.
- Heck, Paul L.: Jihad Revisited. *Journal of Religious Ethics*. Volume 32, Issue 1. March 2004. 106. o.
- Hegghammer, Thomas: Jihadi-Salafis or Revolutionaries? In: *Global Salafism*, ed. Roel Meijer. Columbia University Press, New York, 2009. 259. o.
<http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>
 (Letöltés: 2015. 07. 26.)
<http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/440/html>; (Letöltés: 2016. 02. 21.)
- José Casanova: Religion, the New Millennium, and Globalization. *Sociology of Religion* 62, no. 4 (2001): 429. <http://www.jstor.org/journal/socireli> (Letöltés: 2017. 12. 23.)
- Kepel, Gillies: *Dzsihad*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 23. o. ISBN 9789630782357
- Malka, Haim – Lawrence, William: *Jihadi Salafism Next Generation*. CSIS, October 2013.
<http://csis.org/program/middle-east-program/>; (Letöltés: 2015. 06. 19.)
- Mamouri, Ali: Who are the Kharijites and what do they have to do with IS?
<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/islamic-state-kharijites-continuation.html#ixzz3e0mXGag0>; (Letöltés: 2015. 06. 16.)
- Margaret J. Wyszomirski: Communal Violence: The Armenians and the Copts as Case Studies. *World Politics* 27, no. 3 (1975): 447–454.

- Munif, Abdul-Fattah: A muszlim gondolkodás megújulása a 18–21. században, a szalafijja története. <http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/az-iszlam-tortenete/item/1033-a-muszlim-gondolkodas-megujulasa-a-18-21-szazadban-a-szalafijja-tortenete>. (Letöltés: 2015. 06. 04.)
- PEW Research Center: The Global Religious Landscape 12. 2012. <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> (Letöltés: 2017. 12. 23.)
- Póczik Szilveszter: A radikális politikai iszlám eszmevilága. In: Magyar Tudomány, 2011. május. <http://www.matud.iif.hu/2011/05/09.htm>; (Letöltés: 2015. 06. 16.)
- Ramin, Lofti: A perzsa fundamentalizmus vallási és filozófiai alapjai. Budapest, Új Palatinus Kiadó 2006
- Resperger István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra. Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2002. 80.
- Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. Aula Kiadó, Budapest, 1998. 128. o.
- Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat – Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága. Corvina Kiadó Kft, Budapest, 2004. 397. o.
- Rostoványi Zsolt: Iszlám és iszlamizmus mint biztonsági kihívás. In: Biztonsági kihívások a 21. században. Dialóg Campus Kiadó Budapest, 2017 A belügyi Tudományos Tanács kiadványa ISBN 978-515-5680-50-2 p.105.
- Rostoványi Zsolt: Iszlám(ok) és iszlamizmus(ok) – Válaszadási lehetőségek a globalizáció kihívásaira. In: Rubicon történelmi magazin, 2015/2. szám. 31. o.
- Sotorios Roussos: Globalisation processes and Cristians in the Middle East. 08. 08. 2014. <https://doi.org/10.1080/21520844.2014.928924> (Letöltés: 2017. 12. 23.)
- Szalontai Gábor: Az iszlám radikalizmus Európában és nemzetbiztonsági kihívásai. I. In: Felderítő Szemle XIV. évfolyam 2. szám, 2015. június. 73–106. o.
- Tibi, Bassam: The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder. University of California Press
- Wiktorowicz, Quintan: Anatomy of the Salafi Movement. Studies in Conflict and Terrorism 29, 2006. 207–239. o. http://www.cerium.ca/IMG/pdf/WIKTOROWICZ_2006_Anatomy_of_the_Salafi_Movement.pdf; (Letöltés: 2015. 07. 26.)